

משפטים

"אם כסף תלונה": חובת העיסוק בדברי הרשות

מבוסס על: לקוטי שיחות חלק י"א, שיחה ב' לפרשת משפטים (אותיות ח-ג)

- "אם כסף תלונה את עמי": האם הלוואת כספים לחבר הנמצא במצוקה הינה רשות או חובה?
- "כל 'אם' שבתורה רשות חוץ מג'": מהו המיוחד בפסוקים אלה ומהו הקשר עם רבי ישמעאל?
- הקב"ה מזמין הפרנסה לכל בשר - איך יכול להיות בכלל מצב בו יהודי זקוק להלוואה כספית?
- "רשות או חובה": בין עבודת הצדיקים (רבי ישמעאל) לעבודת בעלי התשובה (רבי עקיבא).

הקדמה

שאלת היום: מכיון שהקב"ה "זן ומפרנס לכל בשר", איך ייתכן מצב בו יהודי צריך להלוות כסף מאדם אחר כדי לאכול?! האם זה מראה על חוסר באמונתו, על איזשהו עונש מלמעלה עבור התנהגות לא נאותה?

ובכן, התשובה לשאלה נמצאת בפרשתנו הנקראת גם בשם "פרשת דינין", בה הקב"ה מצווה לנו רוב הדינים הקשורים לדיני ממונות. כמעט על כל מילה בפרשתנו ישנם דיונים שלמים בהרבה גמרות, כדי להבין מהו רצונו של הקב"ה בכל מקרה ומקרה בחייו הגשמיים של האדם (בהמשך למתן תורה בפרשה הקודמת¹).

אחד מהדינים האלה הוא מצוות הלוואת כספים: כשחבר נמצא במצוקה, ישנה מצווה לעזור לו. במידה מסוימת, הלוואת כספים יותר חשובה מנתינת הצדקה, מפני שכשנותנים צדקה למישהו - לא עוזרים לו לטווח ארוך, לעלות בחזרה על דרך המלך, משא"כ בהלוואת כספים - שעוזרים לו לטווח ארוך.

ניתן להתעכב רבות על מצווה זו, הן בפרטים הטכניים והן בהוראתה בחיי האדם (וכפי שלמדנו בעבר²), אכן היום נתעכב על שאילה פשוטה: האם מצוות ההלוואה הינה חובה או רשות? במילים אחרות: אם אני שומע על חבר הנמצא במצוקה, ויש לי אמצעים לעזור לו - האם מומלץ לי לעזור לו, או שאני חייב בכך?

כדי לענות על שאלה זו, נעבור על דיונים תלמודיים בגמרא סביב נושא "רשות או חובה", גם נתעמק על נושא ברכת ה' בפרנסה (כדי לא להיזקק להלוואה); וכמובן שנוציא מכל זה הוראה מופלאה בעבודת ה'.

הערה למוסר השיעור

תחילת שיחה זו (עד אות ח') הוא ביאור נפלא בסגנון מאוד למדני (עם דיונים על כמה וכמה פסוקים וכו').

מאות ח' ואילך, מגיע ביאור נפלא בעניין ברכת ה' בפרנסה ובהגדרת מושג "רשות או חובה" בעבודת ה'.

כדי שהשיעור יתאים לכל הקהל, התעכבנו בעיקר על הביאור ע"פ חסידות וכמעט לא התעכבנו על תחילת השיחה (והפסוקים השונים).

לקהל מתקדם, כדאי להסביר זאת בע"פ. (במדור הוספות של האתר, תמצאו חוברת 'מקורות' נוספת עם הפסוקים השונים).

שיחה זו מיוסדת על התוועדויות ש"פ משפטים תשכ"ז ותשכ"ט, ושם נתבארה ההוראה בהרחבה יתירה, וכדאי מאוד לעיין בהם (נמצאות במדור 'הוספות' של האתר).

ותן לחכם ויחכם עוד.

"אם כסף תלונה" - הדבר חובה ולא רשות

מקור 1

בפרשתנו, הקב"ה מצווה לנו על מצוות ההלוואה ופרטיה השונים:

משפטים כב, כד: אם כסף תלונה את עמי את העני עמך, לא תהיה לו פנשה, לא תשימון עליו נשך.

הכתוב מתחיל במילים "אם כסף תלווה": האם הפירוש הוא שהלוואת כספים הינה 'רשות' - היינו שאם האדם יחליט להלוות כספים, עליו להיזהר לא לנדנד ללווה, ולא לקחת ריבית ממנו וכו'?

אכן, רש"י מתעכב על שאלה זו, ומביא דברי רבי ישמעאל, שהלוואת כספים הינה 'חובה':

רש"י: אם כסף תלונה את עמי. רבי ישמעאל אומר: כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג'. וזה א' מהן.

כללו של רבי ישמעאל: ג' הפסוקים בהם 'אם' הוא חובה

מקור 2

רש"י אינו מזכיר כאן מה הם שלושת המקרים, בהם הגם שהתורה משתמשת בלשון "אם", יש להבין אותם דווקא כחובה המוטלת על האדם.

[אכן, יש לומר שרש"י סומך על דבריו בפרשה הקודמת, בהם הזכיר כבר שלושת מקרים אלה]:

רש"י על יתרו כ, כב: ואם מנבא אבנים. רבי ישמעאל אומר: כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג'.

¹ בלקו"ש חט"ז משפטים א' מבואר למה דווקא אחרי ההתעלות של פרשת יתרו ומתן-תורה ("עליונים"), באה פרשת משפטים עם דינים 'הגיוניים' ("תחתונים"), מכיון שעיקר מתן תורה הוא כדי לחבר עליונים ותחתונים וכו'. עיי"ש בארוכה.

² בלקו"ש ח"א משפטים (שיחה בעיון תשע"ו), בה הסברנו איך הקב"ה 'מלוה' לנו כוחות, אמנם 'מלווה' להוצאה ניתנה' ויש להשתמש בכוחות אלה עבור הקב"ה! וממשיך שם בביאור פרטי הפסוק: "אם כסף (מלשון 'נכסוף נכספתי') תלווה את עמי (האהבה שהקב"ה רוחש לעם ישראל דווקא), את העני עמך (דווקא כשיהודי מרגיש שהוא 'עני', הקב"ה עוזר לו), לא תהיה לו כנושה (שהקב"ה לא יעניש אותנו על דברים שקשה לנו לעשות...)". עיי"ש בשיחה בהרחבה. והדברים מופלאים.

- (א) "ואם מזבח אבנים תעשה לי"³ - הרי אם זה משמש בלשון כְּאִשֶּׁר וְכַאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לִי מִזְבֵּחַ אֲבָנִים לֹא תִבְנֶה אֹתָהּן גִּזְיֹת שֶׁהֲרִי חֹבֶה עֲלֶיךָ לִבְנוֹת מִזְבֵּחַ אֲבָנִים. שְׁנֵאמַר "אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה"⁴;
- (ב) וכן "אם כֶּסֶף תִּלְוָה" - חֹבֶה הוּא שְׁנֵאמַר "וְהַעֲבַט תַּעֲבִיטָנוּ"⁵ וְאִם זֶה מְשֻׁמָּה בְּלִשׁוֹן כְּאִשֶּׁר;
- (ג) וכן "אם תִּקְרִיב מִנְחַת בְּכוֹרִים"⁶ - זֶה מִנְחַת הָעוֹמֵר שֶׁהִיא חֹבֶה, וְעַל כִּרְחֻךְ אֵין אִם הִלְלוּ תִלְוִין אֲלֹא וְדֵאִין בְּלִשׁוֹן כְּאִשֶּׁר הֵם מְשֻׁמָּים.

ניתן להתעכב רבות על פרטיו השונים של פירוש רש"י זה (וכמבואר בארוכה בתחילת השיחה, אמנם), נתעכב כאן על שני שאלות הכי יסודיות:

- (א) איך רש"י כותב שישנם רק שלושה מקומות בתורה בהם "אם" מתפרש כחובה? הרי דבר רגיל הוא בתורה, שמשמשים בלשון "אם", ובכל זאת הדבר חובה! (ראה הערה 7).
- (ב) מדוע רש"י מקפיד להזכיר בשני הפעמים את שם בעל המאמר "רבי ישמעאל"? וכפי שביארנו כמה פעמים בעבר, שכשרש"י עושה זאת, יש בזה טעם מיוחד (ראה מסגרת).

מקור 3 הייחודיות בג' פסוקים אלה, לגבי כל ה'אם' האחרים

והביאור בזה - הייחודיות בשלושת הפסוקים אותם הזכיר רש"י (בשם רבי ישמעאל):

לקוטי שיחות: הכלל שאמר רבי ישמעאל אינו כולל אלא אותם מקומות בתורה שתכן ענינם הוא בגדר "רשות" ו"חובה"; מה שאין כן במקום שה"אם" מדבר בענין שהוא ספור דברים ותנאי; או אפילו בדבר שיש בו חיוב, אבל מוכחא מלתא שלא נאמר בתור צווי וחובה - הרי כל כגון אלו מלכתחלה אינם נכנסים בכלל של רבי ישמעאל (ראה ביאור הדברים בעהרה)⁸.

מקור 4 מדוע היהודי בכלל זקוק להלוואה כדי להתפרנס?

[נשאלת השאלה: מה פתאום היה לנו סלקא-דעתך לחשוב שאין לנו חובה להלוות לאדם הנמצא במצוקה? האם היו צריכים לומר לנו במפורש שאין זה אופציונלי ושחייבים לעשות זאת?]

ובכן, הדבר יובן בהקדים פירושו של רש"י בפרשה הקודמת, בנושא ה'מן' (הקשורה לפרנסה):

רש"י על בשלח טז, לב: [מלא העמר (מן) ממנו, למשמרת] לדרתיכם⁹. בימי ירמיהו. כשהיה ירמיהו מוכיחם למה אין אתם עוֹשִׂים בְּתוֹרָה? וְהֵם אוֹמְרִים 'נִיחַ מִלְּאֲכַתְּנוּ וְנִעְסוֹק בְּתוֹרָה? מַהֲיֵךְ

³ יתרו כ, כב: וְאִם מִזְבֵּחַ אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה לִי לֹא תִבְנֶה אֹתָהּן גִּזְיֹת כִּי חֲרָבָה הִנְפַתְּ עֲלֶיהָ וְתִחַלְלָהּ.

⁴ תבוא כז, ו: אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֹת מִזְבֵּחַ ה' אֲלֶיךָ וְהַעֲלִית עֲלֶיךָ עוֹלֹת לַה' אֲלֶיךָ.

⁵ ראה טו, ז: כִּי יִהְיֶה בְּךָ אֲבִיּוֹן מֵאֶחָד אֲחֵיךָ בְּאֶחָד שְׁעָרֶיךָ בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֲלֶיךָ נָתַן לְךָ, לֹא תֵאמֵךְ אֶת לִבְּךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת יָדְךָ מֵאֲחִיךָ הָאֲבִיּוֹן. כִּי פֶתַח תִּפְתַּח אֹת יָדְךָ לֹא וְהַעֲבַט תַּעֲבִיטָנוּ דֵּי מַחְסְרוֹ אֲשֶׁר יִחְסַר לוֹ.

⁶ ויקרא ב, יד: וְאִם תִּקְרִיב מִנְחַת בְּכוֹרִים לַה' - אָבִיב קְלוּי בְּאֵשׁ גֶּרֶשׁ כְּרָמְל תִּקְרִיב אֹת מִנְחַת בְּכוֹרֶיךָ.

⁷ לדוגמא, בפרשת בראשית ד, ז: "הלווא אם תיטיב - שאת, ואם לא תיטיב - לפתח חטאת רבץ ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו" - ברור שהקב"ה אינו נותן ברירה לאדם הראשון אם להתנהג טוב או לא, אלא שמודיע לו על אפשרות בחירתו בטוב.

וכן בפרשת בחוקותי כו, א: "אם בְּחֻקֹּתַי תִּלְכּוּ וְאֹת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם, וְנִתְּתִי גִשְׁמִים בְּעֵתָם..." - ברור שהקב"ה אינו נותן לנו ברירה, לקיים המצוות ולקבל שכר, או לא לקיים ולקבל שכר... ברור שהדבר חובה!

וישנם עוד המון דוגמאות בתורה (כמו: "אם בהמה אם איש לא יחיה" (יתרו יט, יא)), וראה בארוכה בתחילת השיחה.

מה גם, שרש"י בעצמו פירש על עוד שני מקרים, ש'אם' פירושו חובה:

(א) משפטים כא, ל: "אם כֶּסֶף יוֹשֶׁת עֲלֶיךָ וְנָתַן פְּדִין נִפְשׁוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹשֶׁת עֲלֶיךָ" - ומפרש רש"י: "אם זה אינו תלוי, והרי הוא כמו (לקמן כב כד) אם כסף תלוה, לשון אשר, זה משפטו, שישיתו עליו בית דין כופר".

(ב) מסעי לו, ד: "וְאִם יִהְיֶה הַיָּבֵל לְבָנִי יִשְׂרָאֵל וְנוֹסְפָה נִחַלְתָּן עַל נִחַלְתַּת הַמִּשָּׁה" - ורש"י פירש (בויקרא ב, ד) ש"הרי אם משמש בלשון כִּי, שְׁהִי אֵין זֶה רְשׁוּת".

ואם כן, נשאלת השאלה: מהו פשר כללו של רבי ישמעאל, שישנם רק שלושה מקרים בתורה בהם 'אם' מתפרש כחובה?

⁸ במילים אחרות: ישנם פסוקים בהם התורה מדברת על דינים מוכרים, ומוסיפה עליהם פרטים; לדוגמא: "אם בחוקותי תלכו", הרי ידוע כבר בתורה שחובה לשמור מצוות, וברור שהקב"ה לא שיה את דעתו... ואם כן מוכח מעצם הכתוב שה'אם' אינו בא להפוך הדבר לרשות, אלא כדי להודיע לנו מה יקרה אם נתנהג נכון וְאִם נתנהג לא נכון...

אכן, הייחודיות בשלושת הפסוקים שרש"י מביא בכללו של רבי ישמעאל, הוא שבהם התורה מדברת על מושגים חדשים שלא דיברה עליהם מקודם, ומשתמשת בלשון 'אם'... וכמו בנידון דידן: אף פעם לא דובר בתורה לפני פסוק זה על מושג של הלוואה, והתורה באה ישר ואומרת "אם כסף תלווה"... היה בהחלט מקום לומר שהמשמעות היא: "אם אתה רוצה להלוות, תעשה את זה נכון..." - בבחינת רשות, ועל זה מחדש רבי ישמעאל (בסומכו על פסוקים מאחרים יותר) שהדבר אינו כך.

⁹ בשלח טז, לב: וְיֵאמֵר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צָוָה ה': מֵלֵא הָעֹמֵר מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמַרְתָּ לְדִרְתִּיכֶם לְמַעַן יֵרְאוּ אֶת הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הָאֲכַלְתֶּם אֹתְכֶם בְּמִדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֹתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. הַקֶּב"ה צִוּוּהָ לְמִשָּׁה לְשַׁמֹּר צִנְצֻנָּה אַחַת שֶׁל מֶן, שֶׁתִּהְיֶה בְּשִׁימוֹשׁ לְדוֹרוֹתֵיכֶם, וְעַל זֶה מֵתַעֲכֵב רִש"י, מֵתִי הַדָּבָר בֹּא לְשִׁימוֹשׁ בְּעֵתִיד, וְעוֹנָה שְׁזָה הִיא בִימֵי יְרִמְיָה הַנְּבִיא, כְּדִלְהֵלן בְּפָנִים.

אזכור שם "בעל המאמר"
 בהתוועדות המקור (תשכ"ט):
 "בדרך כלל, אין דרכו של רש"י להזכיר שם בעל המימרא, אלא כנוגע הדבר לפשוטו של מקרא - עכ"פ עבור [ילד] יניק וחכים, שמתעוררת אצלו שאלה, שאז מרמז רש"י התירוץ ע"י הזכרת שם בעל המאמר. וכמדובר כמ"פ שהענין ד"כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם" (אבות ו, ו) הוא סדר עבודה בפני עצמו, ואינו נוגע לפירוש רש"י בפשוטו של מקרא;
 ובנוגע לאיסור גזל באמירת דבר שלא בשם אומרו (מג"א או"ח סקני"ו ס"ב) - הרי כאשר הענין ששמע מרבו מתעצם עמו ונעשה שלו, אזי אינו צריך לאומרו בשם אומרו. ולכן מצינו שרק במקומות ספורים בתניא מביא רבינו הזקן "שמעתי ממורי", אף שכתב בהקדמה ש"קצת מהם .. מרבותינו (לשון רבים) שבארץ הקודש".

נתפרנס?!', הוציא להם צנצנת המן, אמר להם .. ראו בזה נתפרנסו אבותיכם הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון ליראיו.

מה לומדים מפירוש רש"י זה? שההתנהגות המופלאה שהייתה במדבר - כשהקב"ה היה נותן ישירות את הפרנסה לבני ישראל, ללא שום עבודה גשמית - הינה שייכת בכל דור ודור:

לקוטי שיחות: לכאורה מוכח מזה שפאשר הנהגת איש ישראל היא כהוראת התורה, הרי גם פרנסתו המזמנת לו מהקב"ה היא שלמה, בכל צרכיו, ובמילא לא יצטרך גם לגמילות חסדים - ובדגמת אוקלי המן. ולפי זה היה אפשר לומר ש"אם כסף תלוה" אינו חובה: (א) אין זה מצב רגיל שכן ישראל יתנהג הפך מהוראת התורה (בכילות סדר ונהגת חיי), ואם כן לא שייך בזה גדר חובה (ראה הערה 10); (ב) מכיון שהוא חטא ופגם כו', יש לומר שאין חובה להלוות לו (ראה הבהרה חשובה במסגרת).

ועפ"ז מובן היטב, מדוע היה סלקא דעתך שאין חובה לאדם להלוות כספים, ושהדבר הוא רשות בידו, אם רצונו בכך. ואם כן, נשאלת השאלה, מהו אכן ההכרח של רש"י שמצווה זו היא חובה?

מקור 5 המענה שרש"י מרמז באזכור רבי ישמעאל (ושיטתו על הפרנסה)

ובכן, יש לומר שרש"י עונה על שאלה זו בעצם אזכור של בעל המאמר - "רבי ישמעאל", ובהקדים, דהנה ידועה המחלוקת בין רבי ישמעאל ורבי שמעון בר יוחאי בנוגע לעיסוק האדם בפרנסה:

גמרא ברכות לה, ב: ... "לא ימוש ספר התורה הזה מפיה"11, יכל דברים ככתבן? תלמוד לומר: "ואספת דגנה"12 - הנהגה בהן מנהג דרך ארץ, דברי רבי ישמעאל;

רבי שמעון בן יוחאי אומר: אפשר אדם חורש בשעת חרישה .. וקצר בשעת קצירה .. תורה מה תהא עליה? אלא: בזמן שישראל עושין רצונו של מקום - מלאכתן נעשית על ידי אחרים; .. ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום - מלאכתן נעשית על ידי עצמן, (ואז מתקיים "ואספת דגנה" - בעצמך...).

ועל פי זה מובן מדוע, דווקא לשיטת רבי ישמעאל, אי אפשר לומר שמצוות ההלוואה היא רשות:

לקוטי שיחות: גם לשיטת רבי ישמעאל, אם האדם מתנהג בענייני העסק כראוי, בזהירות מכל אסור וכו' ובקביעת עתים לתורה וכו', יזמין לו הקב"ה פרנסתו הנחוצה לו מבלי שיצטרך להלוואה. ובכל זאת מכיון שצריך הוא להשתדל בפרנסתו בדרך הטבע, הרי בנקל יוכל ליכשל במדת (כמותה ואיכותה של) ההשתדלות ולבוא למצב שיהיה זקוק להלוואה; ופשוט שבאופן כזה ובמצבאות רגילה כזו, שנכשל בדבר שקשה לזהר בו, יש "חובה" להלוות לו.

[במילים אחרות: אם היינו הולכים לפי שיטתו של רשב"י, היה מקום לומר שיהודי היה יכול לעסוק בתורה כל היום, ושם החליט מיזמתו ללכת לעבוד והסתבר - אין חובה לעזור לו13 ...]

אכן, גישתו של רבי ישמעאל היא שמצד אחד - מכריחים את האדם להשקיע בפרנסתו, ומצד שני - מודיעים לו שאין לו להשתדל יותר מדי בעיסוק פרנסתו... ברור שהדבר מאוד מסובך, וזה שכיח שאנשים נכשלים בכך ומגיעים לצורך בהלוואה, ולכן מובן שהלוואה לאדם זה הוא חובה!]

מקור 6 טעם נוסף לאזכור שמו של רבי ישמעאל (החלוק עם רבי עקיבא)

והנה, יש לומר עוד טעם לכך שמביא רש"י את שם בעל המאמר "רבי ישמעאל":

לקוטי שיחות: מציינו פלוגתא בגמרא14 בכמה דברים שאין בהם הכרע אם פרושם רשות או חובה - ששיטתו של רבי ישמעאל היא שיש לפרשם "רשות", ושיטתו של רבי עקיבא - שהם "חובה".

10 ראה באותו בשיחה, שגדר 'חובה' שייך רק במקרים שכיחים ומצויים; אבל במקרים נדירים, התורה לא תשתמש במונחים של 'חובה', גם אם הדבר אכן 'חובה'. לדוגמא: "אם כפר יושב עליו ונתן פדיון נפשו ככל אשר יושב עליו" (משפטים כא, ל) - נדיר הדבר ששור נוגח בן אדם, ולכן אי אפשר לומר שיש חובה על הבית דין לעסוק בדברים אלה... אם המצב יגיע, הם ידונו בו.

11 יהושע א, ח: "לא ימוש ספר התורה הזה מפיה ונהגת בו יומם ולילה..." - משמע שחובה לעסוק בתורה כל היום ממש.

12 עקב יא, יד: "ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנה ותירשך ויצהרך" - משמע שמצווה לעבוד בשדה...

13 בדרך אפשר: אכן עיינו בגמרא ברכות שם: "אמר אביי: הרבה עשו כרבי ישמעאל - ועלתה בידו, כרבי שמעון בן יוחי - ולא עלתה בידו..." מה גם, שגם רשב"י עצמו מודיע בגמרא (מנחות צט, ב) ש"אפילו לא קרא אדם אלא קריאת שמע שחרית וערבית - קיים לא ימוש"... זהו הפרדוקס בגישת רשב"י, כפי שלמדנו בלקו"ח ח"א ל"ג בעומר (שיחה בעיון תשע"ו).

14 סוגיה ארוכה במסכת סוטה ג, א, סביב כמה וכמה פסוקים ונושאים (קיניו האשה הסוטה, טומאת הכהנים ועוד).

חוסר בפרנסה קשור לחטאים?

בשיחה זו משמע בביור, שיש מקום לומר שאם יהודי צריך להלוואה, סימן שיש איזשהו חוסר בעבודתו.

לכאורה, הרי ראינו בביור צדיקים גדולים וטובים שהזדקקו להלוואה... אולי יש לכאורה ע"פ המבואר באגרת התשובה פ"ו, שבזמן הגלות - לא דווקא שרואים תמיד באופן ישיר את ההתאמה והקורלציה הברורה בין מעשי האדם לבין מצבו הגשמי.

בזמן המקדש - כשהאדם היה נחלש בקיום מצוותיו, היה רואה בביור שה"ואספת דגנה" היה גם נחלש...

משא"כ בזמן הגלות, שהעונש הוא שלא רואים זאת תמיד, ולפעמים ישנם צדיקים הסובלים מאוד ורשעים הנהנים מאוד (לוקחים את השפעתם מכוחות הטומאה וכו').

אלא שראינו בכמה מכתבי כ"ק אדמו"ר, שאם ישנה חולשה בענייני פרנסה, יש לאדם הוסיף בביטחונו בקב"ה ובקיום תורה ומצוות בהידור (ושהאדם יכול לראות קשר ברור בין קיום תומ"צ לבין עיסוקי בפרנסה).

ואכ"מ להיכנס לסוגיה נפלאה זו, ועוד חזון למועד בעז"ה.

מה שלא יהיה: ברור לכאורה שמצד אחד - כשיהודי בא ומבקש הלוואה, אין שום עניין לחטט במעשיו ולתת לו הרגשה 'נחלשת באמונה, אה...';

ומצד שני - כשהיהודי עצמו מגיע לבעיות בפרנסה, ברור שחובה עליו לעשות חשבון נפש מה קורה אתו, מה יש לתקן או לשפר במעשיו...

וכלשון גוכת"ק כ"ק אדמו"ר (נדפס בספר 'פתקים' ח"א, עמ' 217):

Don't worry so much about business.

פרנסה - more בטחון - More.

[אל תדאג יותר מדי בקשר לעסקים. יותר ביטחון - יותר פרנסה.]

ולכן רש"י מביא מאמר זה בשמו של רבי ישמעאל, בכדי לרמוז שבאלו השלשה מקומות יש הכרח גמור לפרש שהוא חובה (- שגם רבי ישמעאל הסובר שכשאין הכרע - הדבר רשות, מודה כאן שהדבר חובה!).

עומק החילוק בין עבודת רבי ישמעאל ורבי עקיבא

מקור 7

ויש לבאר ה"יינה של תורה" שברש"י, עומק המחלוקת בין רבי ישמעאל ורבי עקיבא, ובהקדים:

לקוטי שיחות: רבי ישמעאל היה כהן גדול. ענינו של כהן הוא שמיצד תולדתו "קדוש הוא לאלקיו" (אמור כא, ז), ואפן עבודתו הוא עבודת הצדיקים. רבי עקיבא היה בן גרים, התחיל ללמד תורה בהיותו בן ארבעים שנה, ומזה - שעבודתו היתה בקו התשובה.

ועפ"ז נבאר החילוק בין הגישות שלהם, אם כש"אין הכרע" הדבר רשות או חובה, וכדלקמן.

ההוראה: חובת הבעל תשובה לעסוק בדברי הרשות

מקור 8

ובהקדים דהנה ידוע מאמר חז"ל בקשר לעיסוק האדם בדברים אסורים ותאוותו אליהם:

ספרא קדושים ד, ט: לא יאמר אדם .. אי אפשי [=איני רוצה] לאכל בשר חזיר (ומביא שם עוד דוגמאות מדברים אסורים), אבל: אפשי [=רצוני בדבר האסור!], מה אעשה ואבי שבשמים גור עלי.

אכן על מאמר חז"ל, מבאר המגיד ממזריטש, שאמירה כזו ("אפשי באיסור") לא שייכת לכל אדם:

המגיד ממזריטש: פן צריך לומר מי שלא חטא מעולם. אבל הבעל תשובה - להיות ש"סורו רע", שבו עלולה יותר ההשתכחות לרע - צריך הוא לומר "אי אפשי כו".

ועפ"ז יבואר עומק המחלוקת בין רבי ישמעאל ורבי עקיבא:

לקוטי שיחות: על דרך זה הוא גם בענין רשות וחובה:

כשהנדון הוא בצדיק - די לו בעבודתו בשאר הדברים [שהם חובה], גם אם לא יתעסק לבקר ולזכך את הדבר שאין לו הכרע, ועבודתו בדבר הזה היא בבחינת "רשות"; מה שאין פן הבעל תשובה, שצוק לזריזות ולזהירות יתרה, ואם היה רגיל לקרות דף אחד צריך לקרות שני דפים - חובה עבורו. ולכן רבי עקיבא, שעבודתו היא בקו התשובה, סובר שתשובה הוא לבקר ולזכך דברים אלה.

[במילים אחרות: רבי ישמעאל מסמל עבודת הצדיקים, שמבחינתם - כשהתורה לא מצווה בפירוש שהדבר חובה, לא חייבים לעשותו (חוץ משלשה מקרים, וביניהם מצוות ההלוואה).

משא"כ רבי עקיבא אוחז, שמעיקרא אין שום שאלה: גם כשהתורה אומרת על מצווה מסוימת שהיא רק רשות, ברור שבעלת תשובה לא יחשוב שמכיון שמצווה זו היא אופציונלית - לאו דווקא שהוא יקימה; אלא אדרבה! הוא יקפוץ על ההזדמנות, כדי יותר קדושה בחייו הלא-פשוטים...].

ומסיים הרבי בקריאה נפלאה [והוראה בעבודת ה']:

ומזה מענה ברור לאלו השואלים ותמהים, ביחס להתגלותה של תורת החסידות בדורותינו אלו: וכי "אכשור דרא"?¹⁵ [היינו שמכיון שלימוד זה הוא רק 'רשות', מה לנו לחלק אותו לאנשים לא מתאימים?]

כי, אדרבא, דוקא בזמנים אלו, מחמת החושך הכפול ומכופל שבהם, יש צורך בחיזוק רב יותר ולנתינת כחות מיוחדים בכדי לעמוד נגד כל מונע כו' (וראה עוד במסגרת - דיבורים מופלאים)¹⁶.

ועל-ידי עבודתנו בהפצת המעיינות חוצה - קאתי מר, דא מלכא משיחא, ובקרוב ממש.

¹⁵ בהתוועדות המקור (תשכ"ט), הרבי מקשר זאת לפירוש רש"י על "את העני עמך" - "הוי מסתכל בעצמך כאילו אתה עני": "תאר לעצמך מה ה' קורה אילו אתה היית במעמד ומצב שבו נמצא פלוני - בודאי היית מרים קול צעקה: היתכן שפלוני צריך לעסוק בענין של הידור מצוה כו', ובגלל זה אינו יכול לבוא ולעזור לי, בשעה שחסר אצלי בעניינים עיקריים?! - לא היית מאפשר מצב כזה!... ולכן: כאשר הקב"ה עזר לך שאינך במצב כזה, הנה כאשר אתה יושב בברוקלין, ויודע שבמקום פלוני נמצא יהודי שחסר אצלו בעניינים עיקריים - עליך לנסוע לשם ולהתעסק עמו! אלא מאי, יהודי הנ"ל אינו צועק - הרי אדרבה: הרחמנות עליו גדולה יותר, כיון שאפילו אינו מרגיש שחסר לו.

¹⁶ בהתוועדות המקור (ש"פ משפטים תשכ"ט), הרבי מקשר זאת גם הגדרים וסייגים שהוסיפו החכמים בכל הדורות, שזהו מכיון שבדורות הקודמים לא היה חושך עמוק כ"כ, ולא הוצרכו לסייגים אלה, משא"כ בדורות מאוחרים יותר וכו'.

החובה להלוות גם לעשיר...

בהתוועדות המקור (תשכ"ז):

"וההוראה מזה:

גם יהודי שעיקר עסקו בענייני העולם - נקרא בשם "עמי".

וכפי שפוסק רבינו הזקן (ריש הל' הלוואה) שגם "עשיר שצריך ללוות .. מצוה להלוותו", כפי שלמדים ממה שכתוב "את עמי" (סתם).

והיינו, שלמרות ש"עשיר יענה עזות" [=הוא חצוף], ולא רק כלפי הזולת, אלא גם כלפי מי שעליו נאמר "לי הכסף ולי הזהב" [=הקב"ה], מכל מקום מצוה להלוותו, כיון שגם עליו אומר הקב"ה שהוא "עמי", קרוב אלי, ובלבד שאוחז ב"קליאמקע" (בידית הדלת) של רבינו הזקן.

ולכן נותן לו הקב"ה "מידו המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה".

ביוגרפיה - ספרא:

מדרש הלכה על ספר ויקרא, מצוטט רבות בתלמוד הירושלמי ובתלמוד הבבלי. נקרא גם בשם "תורת כהנים" או "ספרא דברי רב". בבבל כונה בשם "הספר" ("ספרא").

גילוי החסידות דווקא בדורנו...

בהתוועדות המקור (תשכ"ט):

בזמנו של הבעש"ט לא דרשו הפצת המעיינות חוצה. אמנם הבעש"ט עצמו היה נוסע ממקום למקום כו', אבל לא מצינו שדרש זאת מהחסידים שלו.

וכמו"כ לא דרשו זאת בזמנו של אדמו"ר הזקן, אדמו"ר האמצעי, הצ"צ וכו' עד לכ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) ני"ע; כך שלא היו צריכים להתייטר ולנסוע למקום רחוק כו', אלא היו יכולים לשבת על התורה ועל העבודה, לטבול במקוה חמה בכל יום, ולהתפלל באריכות...

אמנם, אצל כ"ק מו"ח אדמו"ר התחיל סדר של נסיעה למקום רחוק כו', וכן תרגום של עניני תורה וחסידות בשבעים לשון.

ולכאורה יכולים לטעון: הרי ענין זה לא היה בדורות שלפניו, ואפילו לאחר פטרבורג, שאז התחיל הענין דיפוצו מעינותיך חוצה, גם לא היה דרך כזה!?

ובכן יש על זה שני ביאורים:

ביאור אחד - שמצד התגברות החושך, חושך כפול ומכופל, שלא הי' כמותו מעולם, נדרשת עתה העבודה באופן כזה דוקא, לצאת ולנסוע ולהשפיע על מספר היותר גדול של יהודים.

וביאור שני - לצד הטוב - שכיון שעומדים בעקבתא דמשיחא, ותיכף ("אט אט") בא משיח, ש"הנה זה עומד אחר כתלנו", וכדברי רבינו, שצריך לצחצח את הכפתורים לקראת ביאת משיח, לכן יש צורך עתה לברר את הבריורים האחרונים.